

Джерела та література

1. Ластовський В. Облога Черкаського замку у 1532 р. (із історії міжнародних відносин у Східній Європі в 30-х роках XVI-го ст.) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. К: Ін-т укр. археогр., 1999. Т. 3. С. 76–96.
2. Пенской В. Черкасское «сидение» // Война и оружие: Новые материалы и исследования. Труды Седьмой Международной научно-практической конференции 18–20 мая 2016 г. СПб, 2016. Часть IV. С. 302–315.
3. Черкас Б. Україна в політичних відносинах Великого князівства Литовського з Кримським ханатом (1515–1540). К., 2006. С. 192–199.

Юрій Мицик (Київ)

доктор історичних наук, професор

Інна Гарасенко (Київ)

кандидат історичних наук

Нові джерела про Конотоп останньої третини XVII–XVIII ст.

Внаслідок тривалих архівних кверенд нами було виявлено чимало джерел, що стосуються історії Сіверщини гетьманських часів, серед яких природно є й такі, де йдеться про минуле Конотопа. Джерела XVII–першої третини XVIII ст. були виявлені нами і здебільшого вже видані [1]. Закінчується упорядкування т. 4, яке планується завершити влітку 2021 р. Однак, знаючи про складне економічне становище, в котрому опинилася сучасна Україна, особливо її наукова галузь, важко сказати, коли цей том побачить світло. Не чекаючи його виходу, ми подаємо огляд документів, які стосуються Конотопа й Конотопської сотні Ніжинського полку. У т. 4 планується подати й додатки, куди мають увійти документи, що стосуються більш раннього періоду цих міст та їхніх сотень і не увійшли в попередні томи, бо були виявлені пізніше. Таким чином, дана стаття є продовженням тієї, яка була вміщена в матеріалах X Конотопських читань [2].

Нижче подаємо документи, виявлені переважно в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУВ), меншою мірою – в Центральному державному історичному архіві України у Києві (далі – ЦДАК України).

Перш за все, розглянемо документи, які вміщені в додатку, оскільки ці документи більш раннього періоду. Отже, часів Руїни стосується купча 1673 р., укладена в Конотопі у присутності сотенної й міської верхівки та значних конотопських жителів. У ній Гарасим Скиба продавав землю, млин та ін. свою власність за 800 золотих Федору Кандибі. Документ був підписаний конотопським писарем Яремою Вилянцем. Ця його каденція досі була невідома, вважалося, що він обіймав цю посаду тільки у 1680–1681 рр.[3]. У жалуваній грамоті царів Івана V та Петра I тому ж конотопському сотнику Федору Кандибі від 13(3).09.1689 р. надавалися за заслуги в Чигиринських походах 1677 і 1678 рр., Кримських походах 1687 і 1689 рр. та ін. с. Курилівка і слобода Кандибівська у Прилуцькому полку [3].

Про Кандибівку йшлося і у скарзі Андрія Кандиби, укладеній не раніше 1715 р., очевидно, в Конотопі. Кандиба скаржився, що його сусід, полковник російської армії Салтиков, власник с. В'язового (вірогідно, суч. Дубов'язівка під Конотопом), загарбав Кандибівку. Цей конфлікт тривав також у 1730 р. Тоді із скаргою на Салтикова звернулися до гетьмана Апостола брати Юхим, Василь й Данило Кандиби. На прикажчика Салтикова Якова Салманова скаржилися також козаки й селяни сіл Семенівки та Гирявки Конотопської сотні, бо він чинив їм «грабительства и нестерпимие утиски». Іншої справи Кандиб стосувалося «прошение» – скарга Домнікіі Кандиби генерал-губернатору І. Ф. Бортинському: її дочка Юліяна вийшла заміж за глухівського отамана Дем'яна Туряньського і принесла значний посаг. Але через три роки вона померла бездітною, а її чоловік відмовлявся повернути посаг. У скарзі Василя Дорошенка на ім'я цариці Анни Іоанівни бунчуковий товариш Василь Кандиба, житель Конотопа, звинувачувався у нападі на косарів у степу поблизу Базилівки Красноколядинської сотні [4]. У купчій 1700 р. йшлося про продаж млина С. Натальченка Григорію й Матвію. Ця купча була укладена в Конотопі у присутності конотопського уряду, а також обозного полкового ніжинського Ф. Кандиби і священника Свято-Юріївської церкви в Конотопі Кирила [5].

У лютому 1722 р. підлип'янський староста Концевич звернувся з листом до чернігівського полковника Павла Полуботка. Він писав, що житель с. Гути Іван Глущенко скаржився на Левка Гавренка, жителя с. Семенівки, козака Конотопської сотні, який рубав дрова у гаю «Яцихи Солодовнички». Наступного ж року ця справа розглядалася конотопським урядом. Справа затяглася, і Полуботку була направлена нова скарга з цього приводу [6]. У березні 1727 р. батуринський сотник Федір Стожок за наказом генеральної канцелярії мав розслідувати в Конотопі справу Василя Комашки, «дозорци млинов подлипянских» зі своїм швагром, конотопським жителем Михайлом Олешененком [7]. У 1727 р. Тетяна Лизогуб, дружина бунчукового товариша Андрія Лизогуба, звернулася з чолобитною до цариці Катерини І. У ній йшлося про конфлікт між Андрієм Гудовичем і селянами за землі, що лежали коло Малого Самбірця й Соснівки, маєтністю Лизогубів [8]. У 1728 р. іваницький сотник Павло Мینیцький писав про свої митарства гетьману Данилу Апостолу: всупереч праву він не міг обійняти посаду сотника. Причиною цьому були інтриги російських вельмож, ніжинських полковників Толстого і Наумова, деяких козаків в Іваниці, особливо «Дем'яна Калницького, компанійца, з Конотопу в Іваницю перве атаманом в Іваницю, а потом наказним сотником туда определенного» [9]. Його скаргу підписали й жителі навколишніх сіл. Все ж таки Мینیцькому вдалося повернути належний йому уряд.

У травні 1728 р. козаки с. Попівка Конотопської сотні на чолі зі священником о. Мойсеєм Кривицьким звернулися з проханням до гетьмана Данила Апостола допомогти збудувати Спаську церкву [10]. 1735 р. датована скарга конотопського жителя Семена Єзучевського, адресована гетьману Данилу Апостолу. В ній колишній конотопський писар (був ним у 1704 р.), а нинішній священник с. Обмачев Іван Фіялковський звинувачувався в різних кривдах [11]. У січні 1733 р. ніжинський полковник Іван Хрущов видав універсал за іншою справою Єзучевського. Останній, будучи козаком Конотопської сотні, купив землю у Прилуцькому полку і став там жити, але згодом повернувся до Коно-

топу як військовий товариш. Полковник писав, що прийняв Єзучевського і його сина «под знак наш полковий» і наказував конотопському сотнику й старшині не чинити йому перешкод [12]. З Конотопу був написаний лист від 1.10.(20.09.) 1734 р. стародубського полкового комісара Івана Лашкевича до Залкевича щодо поставок провіанту російському війську [13]. Липнем 1735 р. датовано «доношение» у ніжинську полкову канцелярію щодо судової справи конотопського козака Івана Терещенка з конотопським сотником Йосипом Костенецьким та його батьком Григорієм, колишнім конотопським сотником. Цього ж конфлікту стосується проміжна судова постанова та остаточне рішення: справу передати до генерального військового суду [14].

Урешті, переходимо до справ основної частини тому. У виписці з ревізій 1745 і 1756 рр. про підданих селян Свято-Микільського Крупицького монастиря під Батурином згадано с. Озаричі Конотопської сотні і вказується, що у ньому в 1745 р. було 13 хат і 13 селянських сімей, а у 1756 р. – відповідно 5 і 5 [15]. У жовтні 1748 р., згідно з волею цариці Єлизавети, полковник російської армії Извольський і генеральний суддя Федір Лисенко видали подорожню військовим канцеляристам Опанасу та Федору Костенецьким від Конотопу до Києва, а звітні – до Мотовилівки, де проходили переговори прикордонної комісії «Малой Росии» з Річчю Посполитою. Додамо, що Ф. Костенецький (1719–бл. 1767), син і внук конотопських сотників, навчався в класі риторики Києво-Могилянської Академії (далі – КМА) у 1737/1738 рр., згодом став військовим канцеляристом, з 1750 р. – наказним конотопським сотником, а з 1751 і до кінця життя – повноправним сотником [16]. У березні 1749 р. відбулося засідання генерального суду у конфліктній справі за степ жителів с. Мартинівки й Андрія Лизогуба, який твердив, що цей степ не мартинівський, а кропив'янський. В якості свідків Лизогуб викликав зокрема Стефана Костенецького, «жителя конотопського, сотника вертівського». Очевидно, він був наказним вертівським сотником, бо сучасні довідники вказують, що повноправним сотником у цей час (1739–1761) був Іван Армашевський [17]. Жовтнем 1753 р. датована розписка Корсовича у тому, що заставлені п'ять років тому «сотниковой конотопской Костенецкой» перли й перстень, продав їй [18]. Лист 1756 р. о. Івана Фіалковського до конотопських жителів був друкований нами раніше [19].

У січні 1760 р. Ганна й Настя Кандиби скаржилися гетьману Кирилу Розумовському на свого дядька Данила Кандибу. Він, будучи їхнім опікуном, не віддавав їм батьківського спадку, хоча вони досягли повноліття та вийшли заміж, намірявся навіть поїхати в Петербург до сенату і там доводити свою правоту. Сестри Кандиби просили не видавати йому паспорта для поїздки. Правосуддя у цій справі добивалися у гетьмана і їхні чоловіки (Андрій Мазаракі і Петро Лашинський, тим більше, що конотопська старшина прийняла сторону сестер). Тут згадується, зокрема конотопський городничий Безмін. Додавався й список речей, які Д. Кандиба мав повернути племінницям [20].

На початку березня 1764 р. у Конотопі слідча комісія розглядала справу про земельний конфлікт в урочищі Гирманівка між конотопськими козаком Прокопом Матюхою та селянином Лукашем Сильченком. Тут було названо близько 10 прізвищ свідків-конотопців [21]. 20 (9) вересня 1773 р. ніжинська полкова канцелярія своїм указом звеліла вчинити в Конотопській сотні перегляд речей,

які були вкрадені у Свято-Варварівській церкві с. Кропивної, що й було зроблено. Рапорт про це підписали бунчукові й значкові товариші Кандиба, Андрій Костенецький, Василь Артошевський і протопоп Симеон та ін. В іншому рапорті називався конотопський городничий Яким Сердюков й курінні отамани Олексій Олчилник та Василь Шуляк [22]. У 1777 р. були складені списки (з короткою характеристикою) черниць Свято-Успенського жіночого Новомлинського монастиря. Серед них бачимо 59-річну попівну Антонію з Конотопа, яка прийняла постриг ще у 1720 р. Тут допущена якась помилка, не могла ж постригтися в черниці 2-річна дитина [23]. У червні 1788 р. Петро Демяненко, син померлого підліпянського козака Сидора, дав розписку жителю Конотопа полковому «Степану Семенову», що отримав від нього решту грошей за продану батьком ниву за селом Підліпним [24].

Урешті, наводяться уривки з твору французького вченого Н.-Г. Леклера. Тут коротко інформується про міста й повіти Сіверщини, зокрема Конотопський і сам Конотоп («Це місто підпорядковувалося раніше Ніжинському полку. Воно розташоване на середній течії Сейму в 30 верстах від Путивля. Тут відбулася кривава битва 16 липня 1659 р.») [25].

Розглянуті документи проливають трохи світла на минуле Батурина, Коропа та сіл з їхніх сотень. Сподіваємося, що нові пошуки в архівах дозволять реконструювати хоча б у загальних рисах їхню історію часів Гетьманщини.

Джерела та література

1. Сіверщина гетьманських часів. К., 2019. Т. 1; К., 2020. Т. 2; К., 2020. Т. 3.
2. Мищик Ю.А., Тарасенко І. Ю. Нові джерела до історії Конотопу і Конотопщини середини XVII-першої третини XVIII ст. // Конотопські читання. Ніжин, 2019. Вип. Х. С. 205–213.
3. НБУВ ІР, ф. І, спр. 57826; Кривошея В.В. Українська козацька старшина. К., 2005. С. 74.
4. НБУВ ІР, ф. І, спр. 57826, 57824, 57825, 55006.
5. НБУВ ІР, ф. І, спр. 57809.
6. НБУВ ІР, ф. І, спр. 54996, 54989, 54988, 57832.
7. НБУВ ІР, ф. І, спр. 50823.
8. НБУВ ІР, ф. І, спр. 52041, арк. 158–159.
9. НБУВ ІР, ф. І, спр. 54431.
10. НБУВ ІР, ф. І, спр. 55033.
11. НБУВ ІР, ф. І, спр. 55001.
12. НБУВ ІР, ф. І, спр. 55005.
13. НБУВ ІР, ф. І, спр. 54479, арк. 32–33.
14. НБУВ ІР, ф. І, спр. 55248, 55249.
15. НБУВ ІР, ф. І, спр. 16199.
16. НБУВ ІР, ф. І, спр. 56341; Києво-Могилянська Академія в іменах XVII–XVIII ст. К., 2001. С. 288–289.
17. НБУВ ІР, ф. І, спр. 55115. С. 88; Кривошея В. Українська козацька старшина. К., 2005. С. 82.
18. НБУВ ІР, ф. І, спр. 66071.
19. Мищик Ю., Тарасенко І. Документи фонду № 64 ЦДІАК України як джерело з історії Конотопського краю. // IX Конотопські читання. Ніжин, 2018. С. 163.
20. НБУВ ІР, ф. І, спр. 57857, 57851, 57852.
21. НБУВ ІР, ф. І, спр. 65060, 65059.
22. НБУВ ІР, ф. І, спр. 65059.

23. НБУВ ІР, ф. І, спр. 61697, арк. 289–298.
24. Фонди Конотопського краєзнавчого музею.
25. Le Clerc [dit], Clerc Nicolas-Gabriel, Leclerc Antoine-François. Histoire physique, morale, civile et politique de la Russie Moderne. P.: Chez Maradan, Libraire, II an de la République (1794). Т. 3.

Юрій Мицик (Київ)

доктор історичних наук, професор

Інна Тарасенко (Київ)

кандидат історичних наук

До біографії вертіївського сотника Павла Зимницького

Біографії сотників Гетьманщини XVII–XVIII ст. – це майже суцільна «біла пляма». Зараз відбуваються певні позитивні зрушення, але до хоча б більш-меншої повної картини ще далеко...

Дана стаття присвячена вертіївському (веркіївському) сотнику Павлу Зимницькому. Зазначимо, що Вертіївка (до 1945 р. – Веркіївка) є нині поселенням міського типу Ніжинського району Чернігівської області і знаходиться у 15 км на північ від райцентру. З часів вибуху Національно-визвольної війни українського народу проти гніту Речі Посполитої 1648–1658 рр. Вертіївка (Веркіївка) була в складі Ніжинського полку центром однойменної сотні. У першій третині XVIII ст. її сотником був Павло Самійлович Зимницький (обіймав цю посаду у 1721–1732 рр.). Слід відзначити, що в джерелах цей сотник виступає інколи під прізвищем Самойлович, тобто під патронімом, як було поширено в козацькі часи. Свого часу відомий український історик О. М. Лазаревський у другому томі своєї класичної праці «Описание старой Малороссии» під час опису Ніжинського полку приділив йому сторінку, зупинившись на його конфлікті за маєтності [1, 114]. Свого часу його батьку, сотнику Самійлу (яке його прізвище і де він сотникував – невідомо) за службу було надане полковником Степаном Забілою (обіймав дану посаду у 1687–1694 рр.) с. Смоляж. Йому ж ніжинським полковником Яковом чи Лук'яном Журахівським (Лазаревський не уточнює імені, відзначимо, що перший полковникував у 1678–1685 рр., а другий у 1701–1718 рр.) було надане с. Заньки (батьківщина видатної української актриси Марії Заньковецької).

Ми зупинимося на цьому завершальному моменті службової кар'єри Зимницького, бо знайдені в Інституті рукописів НБУВ (Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського) дозволяють пролити світло на момент його життя. Ці документи наводяться нами в недавньому виданому нами томі 3 збірника документів «Сіверщина гетьманських часів» [2].

На посаді сотника Зимницький став займатися хабарництвом та іншими зловживаннями і це викликало потік скарг на нього¹. Веркіївські козаки у скарзі від 21(10).8.1732 р. на Зимницького, адресованій гетьману Данилу Апостолу, згадували про свою попередню чолобитну-скаргу від 26(15) червня, в якій звинуватили сотника та його синів Петра й Василя у багатьох злиствах, як от обе-

¹ Одна з них опублікована нами у збірнику документів «Сіверщина...». Т.3. № 126. С.152–154.